

ARTYKUŁY

Ewa Szkudlarek-Śmiechowicz
Uniwersytet Łódzki
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-3385-6898>
e-mail: ewa.smiechowicz@uni.lodz.pl

Wywiad w mediach audiowizualnych w świetle koncepcji pola gatunkowego i skali paradoksów Marii Wojtak

Interview in audiovisual media and Maria Wojtak's concept of the genre field and the scale of paradoxes

Abstrakt

Celem artykułu jest opis pola gatunkowego wywiadu audiowizualnego i jego odniesień do gatunków pokrewnych, takich jak: mikrowywiad, konsultacja, rozmowa medialna, dyskusja medialna, debata medialna, talk-show, z wykorzystaniem pojęcia skali paradoksów. Teoretyczno-metodologicznym zapleczem rozważań przedstawionych w artykule są koncepcje genologiczne Marii Wojtak. Skala paradoksów (odniesionych do płaszczyzny strukturalnej, stylistycznej, pragmatycznej i poznawczej wzorca gatunkowego), choć nie stanowi zamkniętego zbioru przeciwieństw, pozwala względnie precyzyjnie opisać cechy dystynktywne wariantów wzorca gatunkowego wywiadu audiowizualnego i zbliżonych do niego dialogowych form wypowiedzi medialnych oraz wyznaczyć granice pola gatunkowego lub miejsca ich rozmycia – przestrzenie liminalne, „pomiędzy” („betwixt and between”). Zaproponowany syntetyczno-porównawczy model opisu opiera się zarówno na własnych, jak i zaczerpniętych z literatury przedmiotu badaniach empirycznych.

Słowa kluczowe: formy dialogowe w mediach, wywiad, wywiad audiowizualny, genologia, pole gatunkowe, skala paradoksów

Abstract

The article aims to use the scale of paradoxes to describe the genre field of audiovisual interview and references to related genres, such as micro-interview, consultation, media conversation, media discussion, media debate, talk-show. The theoretical and methodological considerations presented in the article are based on the genological concepts of Maria Wojtak. The scale of paradoxes (referred to the structural, stylistic, pragmatic and cognitive planes of the genre pattern), despite not constituting a closed set of opposites, allows one to relatively precisely describe the distinctive features of the variants of the genre pattern of the audiovisual interview and similar dialogue-like forms of media utterances, as well as determining the boundaries of the genre field or the places

where they are blurry – liminal spaces (“betwixt and between”). The proposed synthetic-comparative model of description is based on the author’s own and other empirical studies found in the literature of the subject.

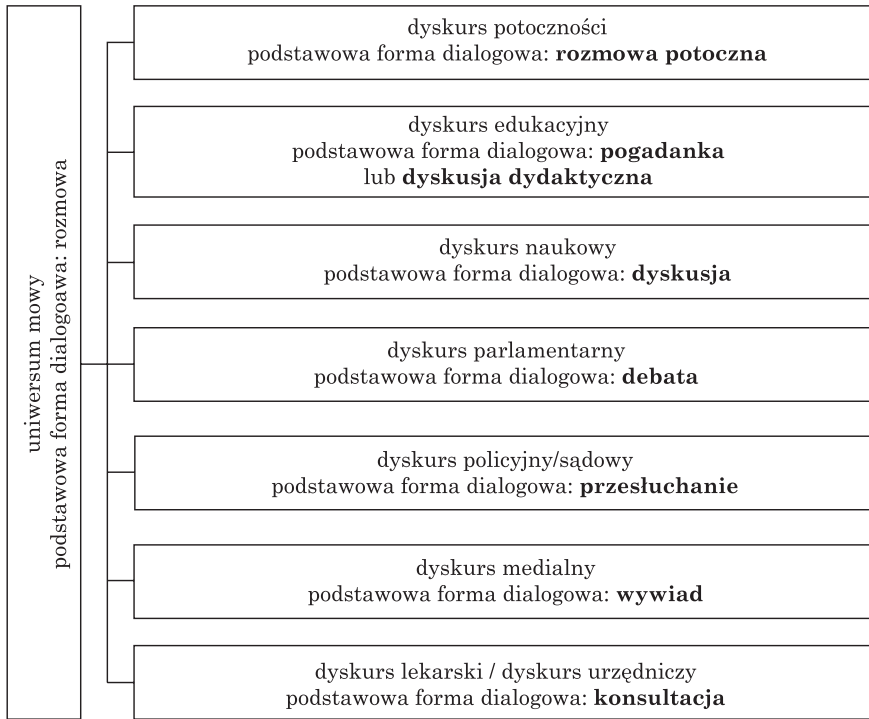
Keywords: dialogue forms in the media, interview, audiovisual interview, genology, genre field, scale of paradoxes

Wprowadzenie

Artykuł ma na celu opis pola gatunkowego i gatunkowych odniesień oraz skali paradoksów wywiadu audiowizualnego z wykorzystaniem koncepcji wypracowanych na gruncie genologii przez Marię Wojtak. O ile pojęcia wzorca gatunkowego, jego wariantów: kanonicznego, alternacyjnych, adaptacyjnych oraz aspektów: strukturalnego, poznawczego, pragmatycznego, stylistycznego sformułowane przez lubelską badaczkę są silnie obecne w opracowaniach naukowych, głównie reprezentujących nurt badań genologicznych i dyskursologicznych, i znalazły zastosowanie w analizie wielu gatunków (por. Kępa-Figura, Ślawska 2023a, 2003b, 2023c; Bilut-Homplewicz, Hanus, Mac 2023; Dunin-Dutkowska, Grochala, Szkudlarek-Śmiechowicz 2023; Loewe, red. 2023), o tyle pojęcia: pole gatunkowe, pole gatunkowych odniesień oraz skala paradoksów znacznie rzadziej są dostrzegane i wykorzystywane przez kontynuatorów myśli genologicznej Marii Wojtak (por. Ślawska 2014; Dunin-Dutkowska 2018, 2021, 2022). Powody podjęcia w artykule takiej tematyki są więc co najmniej dwa. Po pierwsze – wynikają z potrzeby zwrócenia uwagi na doniosłość rozważań Marii Wojtak w zakresie pojęć: pole gatunkowe / pole gatunkowych odniesień i skala paradoksów szczególnie przydatnych do opracowań o charakterze syntetyzującym, po drugie – wynikają z potrzeby uzupełnienia rozważań nad formami dialogowymi w ich audiowizualnej odsłonie¹.

Punktem wyjścia prowadzonego dalej wywodu jest założenie, iż w komunikacji medialnej podstawowym gatunkiem o charakterze dialogowym jest wywiad, inaczej niż np. w komunikacji codziennej, której filarem jest rozmowa (potoczna) czy w dyskursie naukowym, gdzie zasadniczą rolę odgrywa dyskusja (merytoryczna) lub w dyskursie parlamentarnym, w którym kluczową formą dialogową jest debata (por. wykres 1). Założenie powyższe nie pozostaje przy tym w sprzeczności z poglądem, iż centralne miejsce wśród wszelkich form dialogowych, tj. w uniwersum mowy, zajmuje rozmowa (rozmowa potoczna) (por. Żydek-Bednarczuk 1994; Taras 2003). Przyjęte

¹ Maria Wojtak odnosi swoje rozważania genologiczne w tym zakresie do przekazów prasowych.

Wykres 1. Kluczowe formy dialogowe w wybranych obszarach życia społecznego
Źródło: opracowanie własne.

założenie opiera się na Bachtinowskim relacyjnym² rozróżnieniu gatunków pierwotnych, typowych dla codziennego obcowania komunikacyjnego, i wtórnych, powstających w toku rozwoju dziedzin życia społecznego: religii, nauki, sztuki, polityki (Bachtin 1986).

Pole gatunkowe, pole gatunkowych odniesień i skala paradoksów w ujęciu Marii Wojtak

Pojęcie pola gatunkowego, szeroko omówione w monografii „Gatunki prasowe” (Wojtak 2004), Maria Wojtak wywodzi m.in. z koncepcji *pola genologicznych odniesień* Stanisława Balbusa (Balbus 1999), przy czym

² Bachtin zamiennie używa określeń: gatunek pierwotny i gatunek prosty oraz gatunek wtórny i gatunek złożony. Teresa Dobrzyńska zwraca uwagę na to Bachtinowskie dwojake ujęcie: strukturalne (gatunek prosty / złożony), gdy uwzględnia się poziom rozwinięcia samej wypowiedzi, i relacyjne (gatunek pierwotny / wtórny), gdy bierze się pod uwagę przetwarzanie, rozwijanie i dostosowywanie gatunków do zmieniających się i także rozwijających obszarów życia społecznego (Dobrzyńska 1992: 76).

lubelska językoznawczyni proponuje odróżniać *pole gatunkowe* od *pola gatunkowych odniesień*.

W ujęciu Marii Wojtak pole gatunkowe jest zespołem (układem) powiązanych ze sobą wariantów: wzorca kanonicznego, wzorców alternacyjnych i wzorców adaptacyjnych (Wojtak 2019: 274). Układ wzorców w polu gatunkowym może być albo koncentryczny, jeśli gatunek wytworzył kompletny zbiór wariantów, albo dekoncentryczny (niekiedy dwubiegunowy), jeśli zbiór jest niekompletny. Pole koncentryczne tworzą obszary: centralny, bliski centrum, peryferyjny/graniczny. Strefę centralną pola zajmuje wzorec kanoniczny, w strefie bliskiej centrum sytuują się wzorce alternacyjne, wzorce adaptacyjne zaś w strefie peryferyjnej, blisko granic pola, na styku pól różnych (innych) gatunków (Wojtak 2004: 19; Wojtak 2019: 274). „Wykształcenie określonego pola gatunkowego – pisze M. Wojtak (2004: 307) – można traktować jako składnik konwencji gatunkowej, a modyfikacje w jego obrębie uznawać za istotny wyróżnik dynamiki przeobrażeń gatunku”.

Z analiz przeprowadzonych przez M. Wojtak na bogatym materiale badawczym wynika, że pole gatunkowe wywiadu prasowego ma układ koncentryczny z rozmytymi granicami nawet w przypadku wzorca kanonicznego (Wojtak 2004: 266). O stabilizacji wzorca decyduje jedynie struktura, co jednocześnie powoduje rozmycie granic między płaszczyznami wzorca kanonicznego: poznawczą, pragmatyczną i stylistyczną a analogicznymi płaszczyznami wzorców alternacyjnych (Wojtak 2004: 266). W polu gatunkowym wywiadu prasowego dominują adaptacje, które Wojtak nazywa krewniaczymi, tj. obejmującymi inne gatunki dziennikarskie, a więc wzorce przekazów należące do tej samej sfery komunikacji (Wojtak 2004: 266).

Oprócz pojęcia pola gatunkowego Maria Wojtak wprowadza bardzo przydatne z punktu widzenia celu niniejszego opracowania, tj. ustalenia tożsamości gatunkowej wypowiedzi, pojęcie *pola gatunkowych odniesień*, bliskie pojęciu *pola genologicznych odniesień* proponowanemu przez Stanisława Balbusa (1999: 34), które oznacza układ relacji (tak wyrazistych, jak i nieostrzych) między gatunkami (Wojtak 2019: 274).

Z pojęciem pola gatunkowego, pośrednio także z pojęciem pola gatunkowych odniesień, związana jest *skala paradoksów*, pojęcie zaczerpnięte z rozważań Stefanii Skwarczyńskiej (1975: 178–182), oznaczające przeciwieństwa charakterystyczne dla danego gatunku. Zakres skali paradoksów zależy od typu wariantu wzorca: we wzorcach kanonicznych jest niewielki, co powoduje ich jednolitość, stabilność, większy we wzorcach alternacyjnych, a jeszcze większy we wzorcach adaptacyjnych, w których występują nawiązania międzygatunkowe, na skutek czego powstają nowe odmiany gatunkowe lub nowe gatunki (Wojtak 2004: 20). Maria Wojtak łączy typowe

zakresy sprzeczności z poszczególnymi aspektami wzorca. Pod względem strukturalnym skala paradoksów rozciąga się od szablonowości do oryginalności, pod względem pragmatycznym są to zakresy: od monointencyjności do poliintencyjności, od obiektywizmu do subiektywizmu, od monologowości do dialogowości, pod względem stylistycznym zaś lubelska badaczka wskazuje na takie przeciwieństwa, jak: stereotypowość – kreatywność, informacyjność – perswazyjność, oficjalność – potoczność, rzeczowość – ekspresywność/ obrazowość. Skala paradoksów wpływa na kształt pola gatunkowego. I tak np. w polu gatunkowym wywiadu prasowego, a więc dla wariantów jego wzorca gatunkowego, charakterystyczne są następujące przeciwieństwa (Wojtak 2004: 266–267):

- a) w odniesieniu do płaszczyzny strukturalnej – napięcia między organizacją dialogu spontaniczną, typową dla rozmów potocznych a organizacją opracowaną, uporządkowaną, przygotowaną, typową dla teksów pisanych;
- b) w odniesieniu do płaszczyzny pragmatycznej – sprzeczności w podwójnym układzie komunikacyjnym, tj. z jednej strony mamy do czynienia z bezpośrednim układem komunikacyjnym na linii przeprowadzający wywiad – udzielający wywiadu (pierwotny wywiad), z drugiej – z wtórnym, pośrednim układem komunikacyjnym (gotowy tekst prasowy a odbiorca medialny);
- c) w doniesieniu do płaszczyzny poznawczej – rozbieżność między obiektywizmem a perspektywą indywidualną;
- d) w odniesieniu do płaszczyzny stylistycznej – kontrast między szablonowością wysłowienia i gospodarowania środkami językowymi we wzorcu kanonicznym a indywidualnym, nieszablonowym, kreatywnym wyzyskiwaniem zasobów stylistycznych we wzorcach alternacyjnych i adaptacyjnych.

Skala paradoksów ma największe zakresy we wzorcach adaptacyjnych, dzięki którym powstają nowe gatunki lub odmiany gatunkowe, jej oddziaływanie więc dotyczy także pola gatunkowych odniesień i relacji między gatunkami podobnymi lub krewniaczymi:

Skoro gatunek [...] ujmowany jest jako kategoria otwarta, lecz podatna na procesy ograniczania i odgraniczania, to możliwe stają się: tranzyt cech, powstawanie stref przejściowych, poszukiwanie nowego sąsiedztwa, a także pokrewieństwa. W związku z tym da się w odniesieniu do konkretnych gatunków ustalać zarówno pola gatunkowe, oznaczające wewnątrzgatunkową strefę porządkującą [...], jak i pola odniesień gatunkowych, czyli sfery tożsamości (lub tylko podobieństwa) w przestrzeni międzygatunkowej [...]. W ten sposób gatunek krystalizuje się jako kategoria pojemna (Wojtak 2015: 84).

Skala paradoksów wywiadu audiowizualnego a jego pola: gatunkowe i gatunkowych odniesień

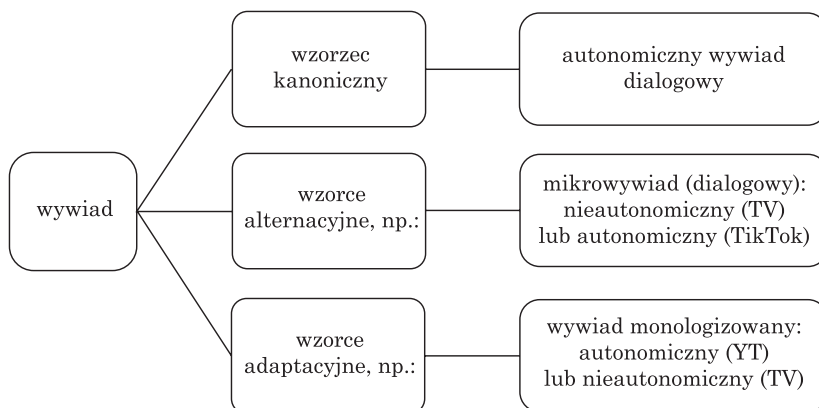
Wywiad audiowizualny – w telewizji linearnej, strumieniowej, w wideo-blogach – jest znacznie bardziej zróżnicowany niż wywiad prasowy, który był przedmiotem wnikliwej analizy w pracach Marii Wojtak. Owa różnorodność ma wpływ na stabilność wzorca gatunkowego – powoduje jej osłabienie, w konsekwencji więc osłabienie stabilności wzorca gatunkowego wywiadu jako takiego. Już wywiad prasowy Maria Wojtak zalicza do odmian gatunkowych poruszonych i mieszanych, tj. zarówno informacyjnych, jak i publicystycznych (Wojtak 2004: 305), co przede wszystkim odzwierciedla się na płaszczyźnie poznawczej, stylistycznej i pragmatycznej. Względna stabilizacja dotyczy aspektu strukturalnego. W wywiadzie audiowizualnym i ta płaszczyzna podlega znacznym – skrajnym – rozchwianiom. Jako przykład niech posłużą dwa dość dobrze utrwalone w mediach audiowizualnych warianty wzorców wywiadu: alternacyjnego – mikrowywiad i adaptacyjnego – wywiad monologizowany (por. wykres 2).

Dość prostą alternacją ilościową wzorca kanonicznego wywiadu jest mikrowywiad, którego występowanie utrwaliło się w dyskursie sportowym jako tzw. wywiad pomeczowy (por. Grochala 2016; Kacperska 2018). Skróceniu uległ głównie korpus zasadniczy wywiadu przy zachowaniu kanonicznych formuł ramowych. Na pozór prosta dezintegracja wzorca spowodowała jednak, że w tradycyjnym medium audiowizualnym, tj. w telewizji linearnej, tak krótka forma nie może zaistnieć w sposób autonomiczny w tzw. ramówce. Mikrowywiad staje się więc nieautonomiczną odmianką gatunkową (w ramach telewizyjnej odmiany rodzajowej) wchodzącą w skład form złożonych: gatunku w formie kolekcji (np. w magazynie telewizyjnym) lub kolekcji gatunków (jako jeden z elementów w bloku gatunków i form gatunkotwórczych związanych np. z transmisją meczu). Rozwój mediów społecznościowych, a przede wszystkim aplikacji mobilnych, jak Instagram (a w jego ramach tzw. rolek – *reels* czy *stories*) i TikTok, które preferują krótkie formy komunikacyjne, daje mikrowywiadom nowe pełnowymiarowe i autonomiczne „życie” gatunkowe w ramach wzorca alternacyjnego wywiadu w jego odmianie nowomediowej.

Ze znacznie bardziej skomplikowaną modyfikacją wzorca kanonicznego mamy do czynienia w wywiadzie monologizowanym. Dialogowość jest konstytutywną cechą tego gatunku medialnego (por. Kita 1998; Ślawska 2014). Ale dialogowość może być realizowana w wywiadzie na różne sposoby. Maria Wojtak w monografii „Gatunki prasowe” (2004) omawia jednostkową realizację wzorca adaptacyjnego wywiadu (tzw. okaz), która ma postać monologową.

Do cech analizowanego przez Wojtak tekstu prasowego, które świadczyłyby o tym, że odbiorca ma jednak do czynienia z wywiadem, mimo widocznego braku jego cech konstytutywnych, należą m.in.: nominacja gatunkowa zastosowana przez redakcję czasopisma, w którym analizowany tekst został opublikowany („Wywiad z Martinem Havlena [...]” – Wojtak 2004: 264); ślady dialogowości w formie pytań, które mogą stanowić odzwierciedlenie pytań dziennikarza; wypowiedzi bohatera wywiadu w formie 1. osoby liczby pojedynczej; subiektywny punkt widzenia osoby udzielającej wywiadu. Z kolei oryginalność analizowanego tekstu okazy przejawia się m.in. w braku zewnętrznych wyznaczników struktury wywiadu, tj. nie jest on rozpisany na głosy, ale przybiera formę rozbudowanego monologu, podzielonego na segmenty za pośrednictwem śródtytułów; w monologowej formie wypowiedzi przypominającej zewnętrznie artykuł oraz braku charakterystycznego dla wywiadu zderzania postaw, poglądów, stylów wypowiedzi (Wojtak 2004: 265). W wyniku tak daleko posuniętej transformacji genologicznej, która zmienia konstytutywne cechy wzorca kanonicznego „[...] nastąpiła monologizacja wywiadu, którą trzeba postrzegać jako oryginalny sposób nadania niepowtarzalnego kształtu okazowi gatunku” (Wojtak 2004: 266).

Monologowa forma wywiadu ma dziś – w audiowizualnej przestrzeni internetowej – szereg tworzonych seryjnie reprezentacji, które z kolei stały się przedmiotem analizy w artykule „Verbal-visual indicators of genre identification in mediotext (using monologised audiovisual interviews as an example)”/ „Wербalno-wizualne wykładniki gatunkowej identyfikacji mediotekstu (na przykładzie monologizowanego wywiadu audiowizualnego)” (Szkudlarek-Śmiechowicz 2023). W tradycyjnym medium audiowizualnym, jakim jest telewizja, monologizowany wywiad znajduje swoje stałe miejsce w reportażach, m.in. jako komponent reportażu interwencyjnych, śledczych czy wcieleniowych (por. np. fragmenty monologizowanych wywiadów w reportażach publikowanych w ramach telewizyjnych magazynów interwencyjnych „Uwaga!”, „Superwizjer” (TVN)). Autonomiczne wywiady w formie monologu są natomiast reprezentowane w serii pt. „Pokój numer siedem” publikowanej na kanale YouTube „Siedem metrów pod ziemią” wiedeoblogera Rafała Gębury (por. wykres 2). Monologizacja audiowizualnych wywiadów odbywa się za pomocą bardzo wyrazistych, jawnych na poziomie werbalnym i wizualnym środków: wypowiedzi są formułowane w 1. osobie liczby pojedynczej i prezentują punkt widzenia osoby mówiącej, bez wypowiedzi innych podmiotów. Monologi bohaterów są – podobnie jak monologizowany wywiad prasowy – rozdzielone na segmenty tak na poziomie wizualnym (za pomocą osobnych ujęć kamery, rekwizytów typowych dla wywiadów), jak i werbalnym (przez realizację odrębnych i niezapowiedzianych wątków

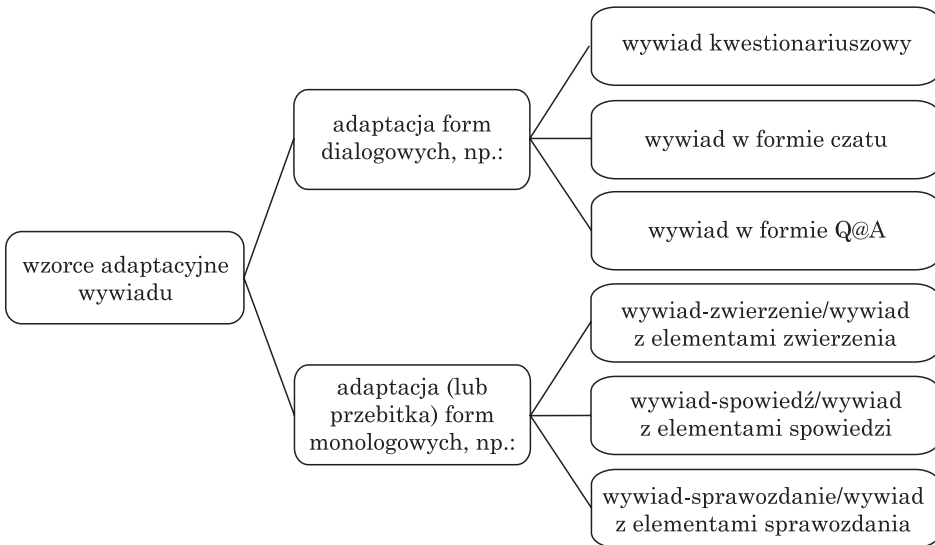
Wykres 2. Przykłady wariantów wzorców gatunkowych wywiadu audiowizualnego
Źródło: Opracowanie własne.

tematycznych). Dzięki właściwościom, jakie ma wideoblog (powtarzalność, cykliczność), monologizowany wywiad w medium audiowizualnym, jakim jest YouTube, zyskuje znamiona subgatunku ze względnie stabilizującym się zestawem cech, które zaczynają charakteryzować przekazy już nie jednostkowo, a seryjnie. Do stałych wyróżników monologizowanych audiowizualnych wywiadów z cyklu „Pokój numer siedem”, które wskazują na to, że odbiorca ma do czynienia z wywiadem, ale poddanym szczególnej transformacji generycznej, należą zabiegi wizualne i mechanizmy werbalne monologizujące wywiad – z jednej strony, i z drugiej – mechanizmy dialogizujące monolog. Wykładniki te albo uspoźniają przekaz, albo przeciwnie – rozrywają go, dezorganizują, by zwrócić uwagę odbiorcy na ową niespójną organizację tekstu, by tym samym sprowokować go do odczytania całości jako wywiadu (Szkudlarek-Śmiechowicz 2023).

W medialnej przestrzeni audiowizualnej, podobnie jak w prasie, funkcjonują ponadto gatunki transgraniczne:

W ich wnętrzu (przez nie) – pisze Maria Wojtak – przebiegają granice gatunkowe na dwa częściowo analogiczne sposoby: w ramach gatunku X w formie gatunku Y (w przypadku adaptacji) lub w obrębie gatunku X, który gatunkiem Y (gatunkami Y, Z) jest podszyty (w przypadku funkcjonowania przebitek gatunkowych). Wspomniane zjawiska pozwalają postrzegać gatunek [...] jako kategorię pojemną, podatną na różne ograniczenia i odgraniczenia. Kolekcje, adaptacje i przebitki, uznawane hipotetycznie za mechanizmy tekstotwórcze i funkcjonujące we wzorcach jako potencja, tworzą na poziomie tekstu strefy spotkań (czasem napięć) o charakterze palimpsestowym lub kolażowym. Postrzegam je jako odkryte formy „naturalnych”, czyli funkcjonujących w komunikacji odgraniczeń, ilustrujących zjawisko polimorficzności gatunku [...]. [P]ola gatunkowe, związane z polimorficznością kategorii gatunku, przenikają się z polami gatunkowych odniesień, by stworzyć elastyczną siatkę obejmującą gatunkową poetykę (Wojtak 2015: 91–92).

Polimorficzność wywiadu audiowizualnego w zakresie jego pola gatunkowego jest powodowana włączaniem do jego struktury zarówno innych form dialogowych, jak i form monologowych. Co ciekawe, możliwe jest, zwłaszcza w komunikacji internetowej, adaptowanie form pisanych, jak czat czy kwestionariusz (por. wykres 3). Wywiad przybiera wówczas formę foniczno-graficzną (np. pytania mają postać graficzną, odpowiedzi – foniczną), co prowadzi do znacznej redukcji wkładu w działanie interakcyjne osoby przeprowadzającej wywiad, ale i do uporządkowania, uschematyzowania interakcji.

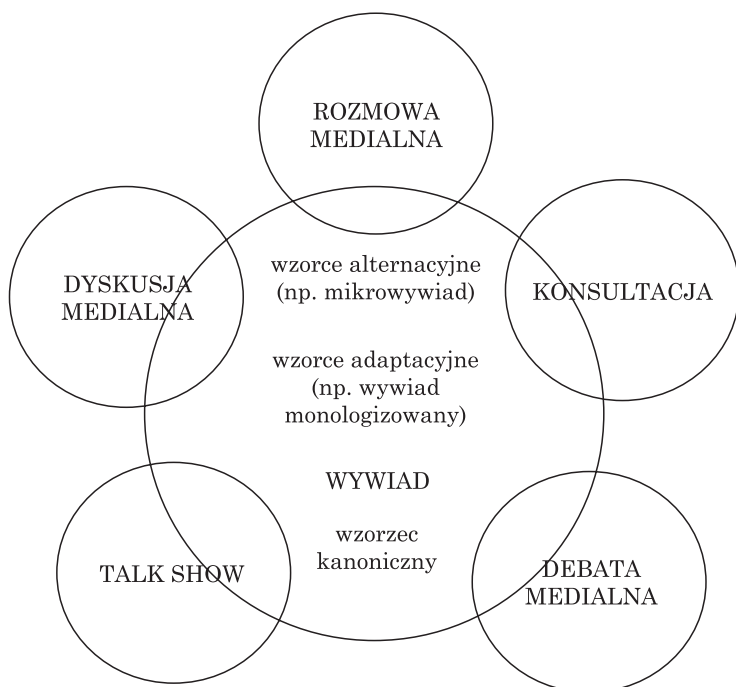

Wykres 3. Wzorce adaptacyjne wywiadu: przykładowe adaptacje form dialogowych i monologowych
Źródło: Opracowanie własne.

Transgraniczność wywiadu audiowizualnego i jego elastyczność gatunkowa wynika jednak przede wszystkim z przenikania się jego pola z polami gatunkowych odniesień. W przestrzeni audiowizualnej oprócz realizacji wzorca kanonicznego wywiadu oraz reprezentacji (lub okazów) jego wzorców adaptacyjnych funkcjonują również zbliżone do wywiadu typy przekazów medialnych. Analiza strumienia telewizyjnego pozwala wyodrębnić następujące podobne do wywiadu formy dialogowe (por. wykres 4³): konsultacja, rozmowa medialna, talk-show, dyskusja medialna, debata medialna (por. Kita 1998, 2003; Ptaszek 2007; Szkudlarek-Śmiechowicz 2010;

³ Wizualizacje pola gatunkowego wywiadu i pola jego gatunkowych odniesień z konieczności są uproszczeniem rzeczywistości komunikacyjnej.

Fras 2012). Sytuuje je w polu gatunkowych odniesień, podczas gdy mikro-wywiad czy wywiad monologizowany jako warianty wzorca gatunkowego (alternacyjny i adaptacyjny) – w polu gatunkowym wywiadu, podobnie jak adaptacje typu: wywiad w formie Q&A, wywiad w formie kwestionariusza lub wywiad monologowy.

Wykres 4. Pole gatunkowe a pole gatunkowych odniesień wywiadu audiowizualnego
Źródło: Opracowanie własne.

Porównanie podobnych typów przekazów nie zawsze pozwala rozstrzygnąć jednoznacznie, kiedy mamy do czynienia z wywiadem czy też np. z dyskusją lub rozmową medialną (por. część wspólna na wykresie 4). Między gatunkami istnieje swoista (bo generyczna) przestrzeń liminalna, sfera przejściowa, pomiędzy jednym a drugim gatunkiem, np. między wywiadem a rozmową, wywiadem a dyskusją, wywiadem a konsultacją (co jednak nie oznacza braku granic między gatunkami).

Wskazane na wykresie powiązane ze sobą pola gatunkowe współistniejących w mediach audiowizualnych form dialogowych różnią się nie tylko określoną cechą lub wiązką cech, ale też różnym stopniem ich natężenia. Najbardziej istotną różnicą między wywiadem oraz rozmową medialną i dyskusją medialną jest relacja między przeprowadzającym wywiad a udzielającym

wywiadu wyrażona stopniem równorzędności/nierównorzędności obu podmiotów. W przypadku wywiadu (we wzorcu kanonicznym) wyraźna jest komunikacyjna supremacja przeprowadzającego wywiad. Układ partnerski między obu uczestnikami zbliża dialogową formę interakcji medialnej do rozmowy (rozmowy medialnej). Zmiana układu interakcyjnego z wyraźnie nadrzędną rolą przeprowadzającego wywiad na relację względnie równorzędną nie musi się jednak opierać na partnerstwie (jak w przypadku rozmowy medialnej), ale na antagonizmie postaw i poglądów artykułowanych w wypowiedziach (jak w dyskusji medialnej). Nie bez znaczenia dla miejsca w sferze liminalnej lub poza nią reprezentacji tekstowych obu gatunków jest także wewnętrzna logika (spójność) przekazu typowa dla form opracowanych (niezależnie od tego, czy dialog jest prowadzony na żywo, czy też jest uprzednio opracowany): rozmowę i dyskusję medialną cechuje spontaniczność, wewnętrzna żywiołowość, czasem niespójność i chaos o różnym stopniu natężenia, podczas gdy dla wywiadu i debaty medialnej charakterystyczne jest raczej wewnętrzne uporządkowanie logiczno-strukturalne. Cecha ta wpływa z kolei na odmienny nieco poziom natężenia emocjonalności: silniej zaznaczanej w rozmowie i dyskusji medialnej, słabiej w wywiadzie i debacie. Rozmowę medialną charakteryzuje względnie partnerski układ interakcyjny (przy zachowaniu podstawowej dominującej pozycji przeprowadzającego wywiad), raczej blaha tematyka i ludyczna funkcja oraz spontaniczność (lub pozorna spontaniczność). Talk-show może mieć postać wywiadu lub rozmowy medialnej (por. dawne programy telewizyjne, jak np. „Teraz my!” i „Tok szok”, które wpisywały się w konwencję wywiadu, a obecne: „Kuba Wojewódzki Show”, „Pacześ Show”, które są żywiołowymi, ekspresywnymi rozmowami medialnymi, mimo że przekaz jako całość jest opracowany). Tym, co odróżnia talk-show od pozostałych form dialogowych, jakie współwystępują w polu gatunkowych odniesień wywiadu, jest widowiskowość (i łączące się z nią: kreatywność oraz oryginalność), która w talk-show przybiera różnorakie formy, niespotykane jednak w innych przekazach audiowizualnych opartych na dialogu, np. występów artystycznych czy gier i zabaw z aktywnym uczestnictwem osoby udzielającej wywiadu. Wyraziście różnicujące cechy mają: a) mikrowywiad (jako wzorzec alternacyjny wywiadu) i konsultacja oraz b) talk-show i debata medialna. Mikrowywiad i konsultacja różnią się od wzorca kanonicznego wywiadu długością. I mikrowywiad, i konsultacja to krótkie formy dialogowe. Cechą wyraźnie odróżniającą konsultację od innych gatunków w polu jest ekspercki poziom wypowiedzi udzielającego odpowiedzi. Z kolei widowiskowość talk-show (kreatywność, oryginalność) przeciwstawia się schematyzmowi i powtarzalności struktur w debacie medialnej.

Porównanie opartych na dialogu typów wypowiedzi audiowizualnych pozwala pokazać istotne dla nich paradoksy ujęte w skali rozpiętej między skrajnymi wartościami:

- 1) pisany – zapisany – mówiony,
por. np. wywiady w formie czatu lub wywiady internetowe w formie kwestionariusza, w których pytania są zapisane, a odpowiedzi udzielającego wywiadu mają formę mówioną;
- 2) długi – średni – krótki,
por. np. autonomiczne wywiady telewizyjne lub internetowe (długie), wywiady w magazynach publicystycznych (średnie), mikrowywiady pomeczowe (krótkie);
- 3) oryginalny/kreatywny/widowiskowy – schematyczny – oszczędny pod względem środków formalno-funkcjonalnych,
por. widowiskowość talk-show a oszczędność (brak różnorodności) formalno-funkcjonalna i różny poziom schematyzmu w wywiadach autonomicznych i mikrowywiadach;
- 4) spontaniczny/żywiolowy – sprawiający wrażenie spontanicznego, ale opracowany – opracowany/uporządkowany,
por. spontaniczność i żywiolowość w rozmowach i dyskusjach medialnych a opracowana (przygotowana) spontaniczność talk-show oraz staranny i opracowany styl wypowiedzi w wywiadach;
- 5) skrajnie emocjonalny – nacechowany emocjonalnością – nieemocjonalny/rzeczowy,
por. silnie emocjonalne rozmowy w niektórych typach talk-show, nacechowane emocjonalnością dyskusje medialne a neutralne pod względem ekspresywności, rzeczowe konsultacje;
- 6) wulgarny/kolokwialny/potoczny – kulturalny (nienacechowany) – profesjonalny,
por. talk-show, wywiady a konsultacje lub debaty;
- 7) funkcja: ludyczna – ludyczno-poznawcza – poznawcza,
por. talk-show, wywiady typu *zur Person* a debaty medialne lub konsultacje;
- 8) skrajna supremacja przeprowadzającego wywiad – quasi-równorzędna relacja – maksymalne wycofanie się komunikacyjno-funkcjonalne przeprowadzającego wywiad,
por. debaty medialne, wywiady w wariacie kanonicznym, rozmowy lub dyskusje medialne a wywiady monologizowane lub wywiady w formie kwestionariusza;

- 9) ze względu na kategorię udzielającego wywiadu: tzw. zwykły człowiek – ekspert – niezwykły bohater,
por. niektóre typy talk-show, konsultacje a typowe wywiady;
- 10) ze względu na sposób mówienia o świecie (obraz świata): skrajnie obiektywny – obiektywizacja z elementami subiektywnymi (lub odwrotnie) – skrajnie subiektywny,
por. debaty, konsultacje a talk-show czy monologizowane wywiady zwierzeniowe;
- 11) ze względu na temat i ujęcie treści: tematy jednostkowe, aktualne, doraźne, osadzone silnie tu i teraz – jednostkowe, którym nadaje się uniwersalny charakter – tematy uniwersalne, ponadczasowe,
por. rozmowy, wywiady i dyskusje dotyczące bieżących spraw społeczno-politycznych a debaty medialne (np. o przemoc, wolności itp.), wywiady „terapeutyczne” (np. cykl wywiadów Rafała Gębury pt. „Pokój numer siedem”) a wywiady i rozmowy etyczno-filozoficzno-egzystencjalne (np. cykl wywiadów prowadzonych przez Grzegorza Miecugowa pt. „Inny punkt widzenia”);
- 12) tematy dotyczące osoby udzielającej wywiadu (wizerunkowe) – tematy dotyczące określonego problemu, określonej sprawy – tematy łączące oba ujęcia, z różnym nasileniem każdego z nich,
por. wywiady *zur Person – zur Sache*; debaty, dyskusje, wywiady i rozmowy dotyczące spraw społeczno-politycznych, wywiady i rozmowy eksperckie a wywiady z tzw. ciekawym człowiekiem.

Poszczególne typy paradoksów przypisuję, w sposób uproszczony i arbitralny,⁴ co mocno chcę podkreślić, określonym aspektem wzorca gatunkowego (por. wykres 5). Trzeba więc pamiętać o tym, że dana cecha, choć przynależna do jednego aspektu gatunkowego, rzutuje na inne, np. funkcja ludyczna – oprócz przyznania jej miejsca w aspekcie pragmatycznym, bo jest związana z celem, intencją komunikacyjną – z pewnością będzie rzutować na styl wypowiedzi (aspekt stylistyczny), a może nawet na strukturę (aspekt strukturalny) i specyficzny sposób widzenia rzeczywistości (aspekt poznawczy).

⁴ Por. „Badacz ma w ramach stosownie przeprowadzonych analiz [...] zjawiska dostrzec, wyodrębnić i nazwać, a więc zoperacjonalizować. Procesom dyferencyjnym zakorzenionym w komunikacji towarzyszą procedury arbitralnego dzielenia zjawisk komunikacyjnych, ich odgraniczania w obrębie różnorodnych typologii” (Wojtak 2015: 83).

Wykres 5. Skala paradoksów wywiadu audiowizualnego
Źródło: Opracowanie własne.

Zakończenie

Model opisu wywiadów audiowizualnych i pokrewnych im form dialogowych obecnych w telewizji i nowych mediach z uwzględnieniem skali paradoksów został przedstawiony w kończącej niniejszy artykuł tabeli 1. Model ten nie pretenduje do rangi ostatecznego i wyczerpującego ujęcia, ponieważ – po pierwsze – przestrzeń medialna, zwłaszcza nowomediálna ciągle się zmienia, po drugie – sama skala paradoksów nie jest zbiorem zamkniętym, po trzecie – wartości, których siła natężenia lub obecności w tekście jest stopniowalna, powodują niedookreśloność form znajdujących się w sferze liminalnej, a co za tym idzie – nie zawsze da się odpowiedzieć jednoznacznie na pytanie, czy dany tekst jest reprezentacją (okazem) wywiadu czy rozmowy lub dyskusji medialnej. Zaproponowany model opisu wywiadów audiowizualnych i pokrewnych im gatunków, niekiedy trudnych do odróżnienia, pokazuje jedynie, że skala paradoksów jest niezwykle przydatnym narzędziem różnicowania – przy użyciu jednakowych kryteriów opisu – medialnych form wypowiedzi. Zastosowanie pojęć: pole gatunkowe i skala paradoksów pozwala typizować dość precyzyjnie warianty wzorców gatunkowych i włączać do nich (porównywać z nimi) pola gatunkowych odniesień.

Na zakończenie odnieśmy zaproponowaną w tabeli (por. tabela 1) skalę paradoksów do dwu wybranych funkcjonujących w mediach audiowizualnych form dialogowych: rozmowy medialnej i konsultacji. Rozmowie medialnej

Tabela 1. Skala paradoksów wywiadu i innych form dialogowych wchodzących w zakres jego pola gatunkowego

Skala paradoksów	Debata medialna	Dyskusja medialna	Talk-show	Rozmowa medialna	Wywiad			Konsultacja
					wywiad monologowy (jako wzorzec adaptacyjny)	wzorzec kanoniczny	mikrowywiad (jako wzorzec alternacyjny)	
1. pisany ... mówiony	... +	... +	... +	+ ... +	+ ... +	+ ... +	+ ... +	
2. długi ... krótki	+ ...	+ ...	+ ...	+ ... +	+ ...	+ ... +	+ ... +	
3. oryginalny ... schematyczny	... +	... +	+ ...	(+) ... +	... +	... +	... +	
4. spontaniczny ... opracowany	... +	+ ... +	+ ...	+ ...	+ ... +	+ ... +	... +	
5. emocjonalny ... rzeczowy	... +	+ ... +	+ ... (+)	+ ... (+)	+ ... +	+ ... +	... +	
6. wulgarny/kolokwialny ... kulturalny	... +	(+) ... +	+ ... +	+ ... +	+ ... +	+ ... +	... +	
7. cel: ludyczny ... poznawczy	... +	... +	+ ...	+ ... +	+ ... +	+ ... +	... +	
8. przeprowadzający wywiad: nadrzędny ... równorzędny / nieobecny	+ ...	+ ...	+ ...	(+) ... +	... +	+ ...	+ ...	
9. udzielający wywiadu: zwykły ... ekspercki/niezwykły	... +	... +	+ ... +	... +	+ ... +	... +	... +	
10. obraz świata: obiektywny ... subiektywny	+ ...	+ ... (+)	... +	... +	... +	... +	+ ... +	
11. temat: jednostkowy/aktualny ... uniwersalny	+ ... +	+ ... +	+ ... +	+ ...	+ ... +	+ ... +	+ ...	
12. temat: nastawiony na osobę ... na problem	... +	... +	+ ... +	+ ... +	+ ... +	+ ... +	... +	

Objaśnienie zapisu: 1) miejsce znaku plus z prawej strony wielokropka: ... + lub lewej: + ... odpowiada wartości podanej słownie w pierwszej kolumnie (z lewej lub prawej strony). Znak wielokropka oznacza różne natężenie cechy; 2) znaki: + ... / ... + informują o różnym poziomie natężenia cechy (określonej z lewej lub prawej strony); 3) znak: + ... + oznacza, że cecha przybiera różne wartości, także obie skrajne; 4) znaki: (+) ... + / + ... (+) informują, że cecha przybiera różne wartości, także obie skrajne, choć cecha oznaczona jako plus w nawiasie (+) nie jest typowa dla gatunku/wariantu kanonicznego.

Źródło: Opracowanie własne.

zostały przypisane następujące cechy, które z jednej strony charakteryzują warianty wzorca rozmowy medialnej, z drugiej – odróżniają ją od wariantów wywiadu: ma formę pisaną, zapisaną lub mówioną (pkt 1); może być różnej długości (więc i autonomiczna, i nieautonomiczna) (pkt 2); jest raczej schematyczna co do formy (ograniczonej do pytań i odpowiedzi z elementami dygresyjnymi) (pkt 3), ale charakteryzuje ją spontaniczność, żywiołowość, zmienność, nieprzewidywalność kierunku, w jakim podaży (pkt 4); jest raczej emocjonalna pod względem stylistycznym (pkt 5) i rozpięta na skali od potoczności (nawet z elementami wulgarnymi) przez profesjolektalne nacechowanie do neutralnego rejestru (pkt 6); jej cel jest zwykle rozrywkowy (pkt 7), a układ interakcyjny zbliżony do partnerskiego (pkt 8); bohater rozmowy może reprezentować i kategorię tzw. zwykłego człowieka, i kategorię bohatera niezwykłego (pkt 9); obraz świata przez niego prezentowany jest raczej subiektywny (pkt 10), a temat skoncentrowany na tu i teraz (pkt 11) oraz osobie udzielającej odpowiedzi (pkt 12). Konsultacja natomiast została scharakteryzowana przez następującą wiązkę cechy zawartych na skali paradoksów: może przybierać różną formę – pisaną/zapisaną/ mówioną (pkt 1), jest raczej krótka (pkt 2), schematyczna (pkt 3), opracowana (pkt 4), nieemocjonalna i rzeczowa (pkt 5), formułowana raczej staranną polszczyzną (pkt 6), nastawiona na cel poznawczy (pkt 7), z wyraźnie nierównorzędną rangą pytającego i pytanego (pkt 8), który jest ekspertem (pkt 9), przedstawiającym raczej obiektywny obraz świata, choć nie jest wykluczone prezentowanie własnego punktu widzenia (pkt 10), temat ma raczej charakter jednostkowy lub aktualny (pkt 11) i dotyczy problemu (nie osoby) (pkt 12).

Nic nie stoi na przeszkodzie, by rozszerzyć zaproponowany model opisu wywiadów audiowizualnych i pokrewnych im form dialogowych obecnych w telewizji i w nowych mediach o gatunki, które wchodzą z wywiadem w relacje tekstowe na zasadzie adaptacji lub przebitki gatunkowej, np. czat, kwestionariusz, Q@A, zwierzenie czy spowiedź.

Literatura

- Bachtin M. (1986): *Problem gatunków mowy*. [W:] tegoż: *Estetyka twórczości słownej*. Przekład D. Ulicka. Warszawa, s. 348–402.
- Balbus S. (1999): *Zagłada gatunków*. „Teksty Drugie: Teoria Literatury, Krytyka, Interpretacja” nr 6(59), s. 25–39.
- Bilut-Homplewicz Z., Hanus A., Mac A. (2023): *Zastosowania dorobku metodologicznego Marii Wojtak w badaniach genologicznych i kontrastywnych w obszarze germanistycznym*. „Studia Medioznawcze” 24/1, s. 55–69, <https://doi.org/10.33077/uw.24511617.sm.2023.1.737>
- Dobrzyńska T. (1992): *Gatunki pierwotne i wtórne. (Czytając Bachtina)*. [W:] *Typy tekstów. Zbiór studiów*. Red. T. Dobrzyńska. Warszawa, s. 75–80.

- Dunin-Dudkowska A. (2018): *Serialowy dramat polityczny jako gatunek wypowiedzi (na przykładzie „House of Cards” i „Designated Survivor”)*. [W:] *Współczesne media. Problemy i metody badań nad mediami*. T. II. Red. D. Kępa-Figura, I. Hofman. Lublin, s. 237–246.
- Dunin-Dudkowska A. (2021): *Reminiscencja powieści wiktoriańskiej w angielskim serialu telewizyjnym „Downton Abbey”*. [W:] *Reaktywacje dziewiętnastowieczności*. Red. A. Dunin-Dudkowska, D. Piechota, A. Trzeźniewska-Nowak. Lublin, s. 25–36.
- Dunin-Dudkowska A. (2022): *Żona idealna – serialowy dramat prawniczy jako gatunek wypowiedzi*. [W:] *Powieści realistycznej życie po życiu*. Red. D. Piechota, A. Trzeźniewska-Nowak. Gdańsk, s. 121–141.
- Dunin-Dudkowska A., Grochala B., Szkudlarek-Śmiechowicz E. (2023): *Koncepcje Marii Wojtak w analizie medialnych przekazów audiowizualnych*. „*Studia Medioznawcze*” 24/1, s. 80–94, <https://doi.org/10.33077/uw.24511617.sm.2023.1.733>
- Fras J. (2012). *Podstawy identyfikacji i typologii wypowiedzi w mediach masowych*. [W:] *Komunikologia. Teoria i praktyka komunikacji*. Red. E. Kulczycki, M. Wendland. Poznań, s. 13–29.
- Grochala B. (2016): *Telewizyjna transmisja sportowa w ujęciu genologii lingwistycznej (na materiale meczów piłki nożnej)*. Łódź.
- Kapierska B. (2018): *Od wywiadu do rozmowy potocznej – o gatunkowych modyfikacjach medialnych rozmów ze sportowcami*. „*Acta Universitatis Lodziensis. Folia Linguistica*” 52, s. 65–80, <https://doi.org/10.18778/0208-6077.52.05>
- Kępa-Figura D., Ślawska M. (2023a): *Koncepcje Marii Wojtak – perspektywa mediolingwistyczna*. „*Studia Medioznawcze*” 24/1, s. 4–14, <https://doi.org/10.33077/uw.24511617.sm.2023.1.740>
- Kępa-Figura D., Ślawska M. (2023b): *Koncepcje Marii Wojtak w polskich badaniach komunikacji medialnej – praktyka aplikacyjna*. „*Studia Medioznawcze*” 24/1, s. 15–41, <https://doi.org/10.33077/uw.24511617.sm.2023.1.741>
- Kępa-Figura D., Ślawska M. (2023c): *Publikacyjny ślad recepcji koncepcji Marii Wojtak w środowisku badaczy mediów przyjmujących perspektywę genologiczną lub dyskursologiczną*. „*Studia Medioznawcze*” 24/1, s. 130–152, <https://doi.org/10.33077/uw.24511617.sm.2023.1.748>
- Kita M. (1998): *Wywiad prasowy. Język – gatunek – interakcja*. Katowice.
- Kita M. (2003): *Medialna moda na dialog*. [W:] *Dialog a nowe media*. Red. M. Kita, J. Grzenia. Katowice.
- Loewe I. (red.) (2023): *Encyklopedia mediolingwistyki*. Kraków.
- Ptaszek G. (2007): *Talk show. Szczerość na ekranie?* Warszawa.
- Skwarczyńska S. (1975): *Pomiędzy historią a teorią literatury*. Warszawa.
- Szkudlarek-Śmiechowicz E. (2010): *Tekst w radiowej i telewizyjnej debacie politycznej. Struktura – spójność – funkcjonalność*. Łódź.
- Szkudlarek-Śmiechowicz E. (2023): *Verbal-visual indicators of genre identification in mediotext (using monologised audiovisual interviews as an example)*. „*Poznańskie Studia Polonistyczne. Seria Językoznawcza*”. Vol. 30/2, s. 175–191.
- Ślawska M. (2014): *Formy dialogu w gatunkach prasowych*. Katowice.
- Taras G. (2003): *Słowo do słowa, zrobi się rozmowa, czyli kilka spostrzeżeń na temat rozmowy*. [W:] *Porozmawiajmy o rozmowie. Lingwistyczne aspekty dialogu*. Red. M. Kita, J. Grzenia. Katowice, s. 35–45.
- Wojtak M. (2004): *Gatunki prasowe*. Lublin.
- Wojtak M. (2015): *Gdy „między” jest w środku, czyli o przenikaniu się konwencji gatunkowych w konkretnych tekstach (na przykładzie przekazów prasowych)*. [W:] „*Gatunki mowy i ich ewolucja*”. T. V: *Gatunek a granice*. Red. D. Ostaszewska, J. Przyklenk. Katowice, s. 84–93.
- Wojtak M. (2019): *Wprowadzenie do genologii*. Lublin.
- Żydek-Bednarczuk U. (1994): *Struktura tekstu rozmowy potocznej*. Katowice.

